

האמצעים האחרים. מסתבר גם שיש לשקול שיקולים של סיכויי הנצחון במלחמה וצמצום מספר האבידות הן אצלנו והן אצל אחרים. אך עקרונית אמצעי זה של המלחמה הוא חלק לגטימי של המצוה.

סימן ד

מצות ישוב ארץ ישראל במשנת הגר"א*

ראשי פרקים:

ה. קדושת הארץ וקדושת המקדש	א. אשה בישוב ארץ ישראל
ו. דעת הגר"א	ב. שני חלקים בישוב הארץ
ז. גירסת ספר "שער החצר"	ג. ישוב הארץ כמצוה ציבורית
ח. דעת תלמידי הגר"א	ד. "חובת הארץ" ו"קדושת הארץ"

* * *

א. אשה בישוב ארץ ישראל

בביאור הגר"א לאבן העזר (סי' ע"ה ס"ק י"ז) הביא הגר"א את שיטת המהר"ם מרוטנבורג (מובאת בטור שם), שבזמן הזה אין האשה כופה את האיש לעלות לארץ ישראל, בעוד שהאיש כופה את האשה.

מקורם של דברי המהר"ם הוא גירסת הירושלמי (כתובות פ"ג ה"א) בתוספתא (פ"ב ה"ב):

"הוא רוצה לעלות לארץ ישראל והיא אינה רוצה – כופין אותה לעלות. היא רוצה והוא אינו רוצה – אין כופין אותו לעלות. הוא רוצה לעלות לירושלים והיא אינה רוצה – כופין אותה לעלות. היא רוצה לעלות והוא אינו רוצה – אין כופין אותו לעלות."

וזאת בניגוד לגירסת הדפוסים בתוספתא, שבכל המקרים נאמר שם "כופין". עפ"י גירסת הירושלמי כתב המהר"ם שיש להבחין בין כפיית האשה לכפיית האיש בזמן המקדש לבין הכפיה בזמן הזה, ובזמן הזה רק האיש כופה את האשה לעלות, בעוד שבזמן המקדש גם האשה כופה את האיש לעלות. והמהר"ם פירש שכוונת התוספתא לעליה לארץ ישראל.

* תשרי תשנ"ח.

הגר"א פירש הבחנה זו שבין האיש לאשה בזמן הזה, וכתב שאין האשה מצווה לדור כיום בארץ ישראל, משום שאינה חייבת לטרוח ולקיים את המצוות התלויות בארץ, בעוד שהבעל מצווה לטרוח ולקיים את המצוות התלויות בארץ; מה שאין כן בזמן המקדש. והדברים סתומים וחתומים: מדוע בזמן המקדש אשה היתה חייבת לטרוח בקיום המצוות התלויות בארץ יותר מאשר בזמן הזה?

והנה בשו"ת בית הלוי (סוף ח"ב, סי' נ') כתב ההיפך משיטת הגר"א, ולדעתו בזמן הזה אשה חייבת כמו איש בקיום המצוות התלויות בארץ, אלא שלדעת רבנו חיים כהן (המובאת בתוס' כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא) אי אפשר לקיים את המצוות התלויות בארץ בזמן הזה; וא"כ מבחינה זו האיש והאשה שווים. אך לדעת הרמב"ן (בהוספותיו לספר המצוות להרמב"ם מצוה ד) יש מצוה נוספת: לכבוש את הארץ ולישבה. ובדעתו נראה לומר שמצוה זו מוטלת רק על האיש ולא על האשה; כי "איש דרכו לכבוש" ו"אשה אין דרכה לכבוש" (קידושין ב' ע"ב). ומשום כך אשה פטורה מלגור בארץ בזמן הזה, שהרי מצות כיבוש לא חלה עליה, ואילו המצוות התלויות בארץ בלאו הכי לא ניתנות כיום לקיום, לדעת ר"ח כהן. ולכן אשה פטורה לחלוטין.

ב. שני חלקים בישוב הארץ

דברי בית הלוי — לא זו בלבד שהם מנוגדים לדברי הגר"א, אלא שהם בנויים על יסודו של רבנו חיים כהן, שדבריו נדחו על ידי כל המפרשים (עי' פת"ש אה"ע סי' ע"ה ס"ק ו'; פאה"ש סי' א', ביש"ר ס"ק כ"ד). גם הגר"א עצמו דחה את הדעה הזאת מההלכה (עי' בביאורו לשו"ע י"ד סי' רס"ז ס"ק קס"א). ובכלל, לא מובן החילוק שבין זמן המקדש לזמן הזה. מדוע בזמן הזה יותר קשה לקיים את המצוות התלויות בארץ מאשר בזמן המקדש? וכבר כתב המהר"ט בתשובה (ח"ב סי' כ"ח) שתלמיד כתב את הדברים.

אך יסוד אחד למדנו מדברי בית הלוי, והוא: שיש בישוב הארץ שתי בחינות:

א. עצם המצוה לכבוש את הארץ ולישבה.

ב. על ידי הישיבה בארץ אנו מקיימים את המצוות התלויות בה.

ונראה שעקרונית גם הגר"א מקבל הבחנה זו. אלא שלדעתו אפשר לומר שזהו ההבדל בין הזמן שלפני החורבן לבין אחר החורבן: לפני החורבן הארץ היתה בידינו. לא היה צריך לכובשה, ודי היה לגור בארץ כדי לקיים את המצוה לשבת בארץ. אך אחרי החורבן, שהארץ אינה ברשותנו, המצוה היא לרכוש קרקעות בארץ ישראל. וכן משמע מדברי הירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ד), שם נאמר שרכישת קרקעות בארץ ישראל היא מדין כיבוש. כלומר, שמצות הכיבוש היא שהקרקע של ארץ ישראל תהיה ברשותנו. ומכיון שאשה אינה בת כיבוש, ממילא אינה חייבת לרכוש קרקע בארץ ישראל. וא"כ בזמן הזה, כדי לקיים את מצות ישיבת הארץ צריך לכובשה, ואשה פטורה מכיבוש — לכן אין היא חייבת לגור בארץ בזמן הזה, מבחינה זו.

ובאשר לחיוב המצוות התלויות בארץ — לא חייבו בהן את האשה. בטעם הדבר צריך לומר שעיקר חיובן של המצוות התלויות בארץ מוטל על האיש ולא על האשה. הוא החורש, הקוצר, הדש והמעמר; וא"כ הלכות שמיטה, לקט, שכחה ופאה, תרומות

ומעשרות — חלות בעיקר עליו, כי חיובן תלוי בעבודות השדה והכרם; מה גם שהוא בדרך כלל הבעלים על השדה, ועליו מוטל עיקר החיוב של המצוות התלויות בארץ. לעומת זאת, מצות חלה — שאשה חייבת בה יותר (עי' ב"ר פר' י"ז; אר"ז הל' חלה סי' רכ"ה), כי חיובה הוא בזמן הלישה — הרי היא נוהגת גם בחוץ לארץ. מבחינה זו אין מעלה גדולה לארץ ישראל על חוץ לארץ, כי גם בארץ ישראל חלה בזמן הזה מדרבנן. אמנם מצות חלה בארץ היא חד דרבנן וחלה בחוץ לארץ היא תרי דרבנן, אך בגלל זה בלבד אין לאשה טענה לחייב את בעלה לעלות לארץ ישראל. וא"כ מבחינה זו, הן בזמן המקדש והן בזמן הזה אין האשה יכולה לכפות את בעלה לעלות לארץ ישראל; כי בעלה יכול לטעון שגם בארץ עיקר החיוב אינו מוטל עליה. נשארה א"כ רק המצוה העצמית לגור בארץ הקודש. וכאמור, מצוה זו דורשת רכישת קרקעות, שהיא חלק ממצות הכיבוש, ואשה פטורה ממצוה זו.

לעומת זאת, בזמן המקדש, אשה היתה חייבת במצוה העצמית, כי הארץ היתה ברשותנו ולא היה צורך לכבושה ולרכוש קרקעות. ולכן בזמן המקדש אשה יכלה לכוף את בעלה לעלות לארץ ישראל.

(בספר "פרשת המלך", פרק י"ג, כתב בנוסח אחר: שבזמן המקדש, שאז הקריבו קרבנות, אשה יכלה לטעון שהיא רוצה להיות סמוכה למקדש כדי שתוכל להקריב קרבנות בשעת הצורך, כגון: קני יולדות, חטאת, תודה, פסח וכדו'. אך בזמן הזה נשארו רק המצוות התלויות בארץ, ואשה פטורה מלכבוש קרקע כדי להתחייב במצוות התלויות בארץ. לדעתו, מצות הכיבוש היא כדי לחייב את הקרקע במצוות, ולכן הוא סובר שאשה פטורה מהמצוות התלויות בארץ, כי היא פטורה ממצות כיבוש, וממילא היא פטורה מהמצוות התלויות בארץ. ולדבריו יוצא שמצות רכישת קרקע כיום בארץ ישראל היא רק מדרבנן, כי המצוות התלויות בארץ הן בזמן הזה מדרבנן. וקשה, מדוע מצוה זו עדיפה ממצוות אחרות עד שהיא מותרת בשבת? וצ"ע.)

ג. ישוב הארץ כמצוה ציבורית

עוד אפשר אולי לומר על פי הבחנה זו, שמצות כיבוש הארץ מחייבת ציבור, וללא ציבור אי אפשר לקיימה. בזמן המקדש היתה מלכות לישראל, וניתן היה לקיים מצוה זו. אך אחרי החורבן בטלה המסגרת הציבורית ובטלה מצוה זו (עי' שו"ת הרשב"ש סי' ב'), ונשארה רק המצוה לקנות קרקעות כדי להתחייב במצוות התלויות בארץ, ואשה פטורה ממצוה זו. לכן בזמן הזה, שאין מסגרת ציבורית, אשה פטורה מלעלות ארצה. (ולפיכך יוצא שכיום, שהתחדשה ב"ה המסגרת הציבורית של עם ישראל, גם המהר"ם מרוטנבורג יודה שאשה יכולה לכוף את בעלה לעלות ארצה.)

ד. "חובת הארץ" ו"קדושת הארץ"

עוד נראה לומר בדרך אחרת, עפ"י פירושו של הגר"א למשנה בכלים (פ"א מ"ו): "ענש קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות שמביאין ממנה עומר וביכורים ושתי הלחם".

הגר"א מוחק את המילה ביכורים ומפרש שביכורים הם חובת הארץ, בעוד שעומר ושתי הלחם הם קדושת הארץ. והדברים טעונים הסבר.

גם בלי הגהתו של הגר"א יש להעיר על המשנה שנקטה רק עומר ביכורים ושתי הלחם. מדוע לא תרומות ומעשרות, לקט שכחה ופאה, שביעית ערלה וכלאים, שהן מצוות תדירות יותר ומקיפות יותר משלוש המצוות שהוזכרו במשנה? והגר"א יתרץ זאת בודאי כמו שכתב בעניין ביכורים, שהמצוות האחרות שהזכרנו הן "חובת הארץ", בעוד שהעומר ושתי הלחם הם "קדושת הארץ". וא"כ צריך להבין את כוונתו.

והנה דבריו עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וזו לשון הגר"א בביאורו לסדר טהרות (כלים פ"א מ"ו, נדפס בש"ס וילנא, בסוף מסכת נידה):

"תיבת 'והביכורים' מיותר... דהא הני לאו משום קדושת ארץ ישראל היא, שהרי יש כמה דברים שאינם נוהגים אלא בארץ, דהיינו: כל המצוות התלויות בארץ. אלא דהכא חשב האי שהחייב הוא על הציבור והביא (נראה לענ"ד שיש לגרוס: להביא), ואין מביאין אותן אלא מן הארץ".

הגר"א מחלק בין מצוה המוטלת על הציבור להביא, כגון עומר ושתי הלחם לבין מצוות המוטלות על היחיד כגון תרו"מ.

ועדיין הדברים טעונים הסבר, מה ההבדל בין מצוה אישית למצוה ציבורית? ויתכן לומר שמצוות ציבוריות כגון עומר ושתי הלחם הן מצוות "חפצא", בעוד שמצוות ביכורים היא מצות "גברא". מצוה ציבורית, שמעצם אופיה אינה חובה אישית, בהכרח היא מצוה חפצית; בעוד שמצוה אישית מוטלת על ה"גברא". כלומר, מצות ביכורים היא מצוה המוטלת על האדם להביאם למקדש. סיבת חיובם היא האדם ולא המקדש. לעומת זאת, העומר ושתי הלחם, מקור החובה להביאם הוא המקדש, מכיון שיש צורך להניף עומר ושתי הלחם לפני ה', לכן יש צורך להביאם. החובה להביאם מארץ ישראל דוקא, היא בגלל קדושת המקדש, כי קדושת המקדש היא הגורמת לקדושת ארץ ישראל.

ה. קדושת הארץ וקדושת המקדש

רעיון זה, שקדושת הארץ נובעת מקדושת המקדש, מצינו בכמה מקומות:

1. הרמב"ן (במדבר כ"א כ"א) מפרש שקדושתו היתה של עבר הירדן המערבי נובעת מכך שרק הוא ראוי להשראת השכינה. כלומר, גם לפני בחירת ירושלים המשכן היה חייב להימצא רק בעבר הירדן המערבי. ויש אומרים שאפילו הבמות, כשהיו מותרות, לא הותרו אלא בעבר הירדן המערבי (שו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ז). מבואר איפוא שקדושת עבר הירדן המערבי תלויה בקדושת המקדש.

ואכן כך נאמר במדרש (במדבר רבה פרשת נשא, פר' ז' פי' ח):

"ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן: ארץ כנען כשרה לבית שכינה ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה".

(לדעת הר"ן [נדרים כ"ב ע"א ד"ה ההוא] אין מביאים עומר מעבר הירדן המזרחי, והדברים משתלבים עם דברי הרמב"ן והגר"א¹).

2. לשיטת רש"י במסכת ערכין (ל"ב ע"ב ד"ה וקידושם), קידוש הערים המוקפות חומה בכל ארץ ישראל נעשה על ידי תודות ושיר. וצ"ע לכאורה: הרי תודות ושיר נעשים רק בירושלים, ואסור להוציא תודה לעיר מוקפת חומה מחוץ לירושלים? וע"כ צריך לומר שקידוש מחנה ישראל בירושלים מקדש את כל מחנות ישראל בכל רחבי ארץ ישראל. ויתכן לומר יתרה מזאת, שכל ארץ ישראל מתקדשת על ידי ירושלים כפי שנראה להלן. ויתכן שרש"י הולך לשיטתו במסכת ברכות (ה' ע"ב ד"ה הא לן) ששילוח מצורעים מעיר מוקפת חומה נוהג גם בזמן הזה. כי קדושת ערי חומה מסתעפת מקדושת ירושלים וירושלים קדושה גם בזמן הזה, והוא הדין לערי חומה. אך בעלי התוס' (ד"ה הא) סוברים שבזמן הזה אין מצות שילוח מצורעים נוהגת, כי קדושת ערי חומה אינה תלויה בירושלים אלא ביובל.

3. רש"י כתב במסכת בבא מציעא (פ"ט ע"א ד"ה נתחייבו) שקדושת ארץ ישראל לענין חיוב תרומות ומעשרות התחילה בהעמדת המשכן בשילה. ונמצא שקידוש המקדש בשילה הוא המקדש את כל ארץ ישראל. הדברים מוסברים כנ"ל, שקדושת ארץ ישראל מסתעפת מקדושת המקדש. (מיהו אין לומר ששילה התקדשה בתודות ושיר; שהרי בשילה מותר היה לאכול קדשים בכל הרואה. וכוונת רש"י בערכין היא לבית שני, שם קידשו את ארץ ישראל על ידי תודות ושיר, אך בבית ראשון קידשו על ידי המנחה שקידשו בה את העזרה בשילה).

4. המאירי (חגיגה ג' ע"ב ד"ה קדושה, חולין ו' ע"ב ד"ה כיבוש) כתב במפורש שארץ ישראל נתקדשה בימי עזרא על ידי תודות ושיר. וע"כ צריך לומר שכוונתו לקדושה שניה. כי בקדושה ראשונה לא נתקדשה ירושלים על ידי תודות ושיר אלא לאחר חנוכת המקדש, וכיצד נתחייבו במצוות התלויות בארץ כל אותן ארבע מאות וארבעים שנה שקדמו למקדש? ואולי רצונו לומר שהקידוש של שילה קידש את ארץ ישראל. וכשיטת רש"י לעיל. (אם כי בפירושו למסכת מגילה, ט' ע"ב ד"ה ומקשינו, סותר המאירי את עצמו וכותב שלא קידשו את ארץ ישראל בתודות ושיר. וצ"ע).

ובזה אפשר להבין את ההבדל בין קדושה ראשונה לקדושה שניה. קדושה ראשונה החלה בשילה, ומכיון ששילה היתה מנוחה ולא נחלת עולמים, גם ארץ ישראל התקדשה רק בקדושה זמנית. אך קדושה שניה, שהחלה בירושלים שהיא נחלת עולמים, קדושתה היא קדושה נצחית.

1. **הערת הרב עזריאל אריאל:** אם כי יש להעיר שהגרעק"א (גליון הש"ס שם) מציין את דברי רש"י (סנהדרין י"א ע"ב ד"ה על שתיים, מנחות פ"ג ע"ב ד"ה כל הארצות), הסובר שמביאים עומר גם מעבה"י.

תשובת המחבר: לכאורה רש"י חולק על תלות זו של קדושת א"י וקדושת המקדש. אולם הוא עצמו במס' ערכין (מובא להלן) תולה את שתי הקדושות זו בזו. ואולי רק לענין עבה"י חולק רש"י על הרמב"ן אך בקשר שבין קדושת המקדש לקדושת א"י מודה לו.

5. הגר"ד סולובייצ'ק (בספרו "שיעורים לזכר אבא מארי", בעניין קריאת התורה, עמ' ק"ע-קע"ו) קישר אף הוא בין קדושת ארץ ישראל לקדושת המקדש. אלא שלדעתו הארון הוא המקדש. ולכן בקדושה ראשונה, שהארון היה נוסע עמהם ומסייע בכיבוש — הקדושה היתה ארעית, כמו שמקומו של הארון לא היה קבוע. אך בקדושה שניה, שהארון נשאר גנוז במקומו, והקדושה התפשטה מירושלים לכל רחבי הארץ — ארץ ישראל נתקדשה בקדושת המקדש, ולכן קדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא. וכ"כ המשך חכמה (פרשת בשלח).
וא"כ יש לומר שזוהי גם כוונת הגר"א בביאורו לשו"ע: כל עוד בית המקדש היה קיים גם ארץ ישראל היתה מקודשת קדושה גמורה, ואשה יכלה לכופ את בעלה לגור בארץ. אך לאחר החורבן — שהקדושה נפגמה, שהרי אי אפשר לאכול מעשר שני בירושלים, כי נפלו המחיצות (עי' ב"מ נ"ג ע"ב) — גם קדושת ארץ ישראל כולה ירדה ממעלתה (אם כי לא לגמרי, כמובן). ולכן אין אשה יכולה לכופ בזמן הזה את בעלה לעלות לארץ ישראל מצד עצם קדושת הארץ. כי הקדושה אינה במילואה. ונשאר רק החיוב של המצוות התלויות בארץ; ואשה אינה חייבת לטרוח לקנות קרקעות ולעבד שדות וכרמים, כדי להתחייב במצוות התלויות בארץ, זוהי חובתו של האיש בלבד. ולכן אין אשה יכולה לכופ את בעלה לעלות לארץ ישראל בזמן הזה.

ו. דעת הגר"א

עד כאן הסביר הגר"א את דעת המהר"ם מרוטנבורג. האם זוהי גם דעתו של הגר"א עצמו?

יתכן שהבאת דברי המהר"ם מלמדת שדעת הגר"א כדעתו; אולם אין הכרח לכך. ויתכן שניתן לפשוט שאלה זו מכך שהגר"א נקט בכמה מקומות כשיטת הרמב"ן במצות ישוב ארץ ישראל. כי לכל הפירושים שפירשנו בדעת הגר"א יש הבחנה בין עצם קדושתה של ארץ ישראל לבין היותה כלי למצוות התלויות בה. ולכאורה זהו עומק הויכח הנטוש בין הרמב"ם לרמב"ן: הרמב"ן (תוספות לשהמ"צ, מצות עשה ד'), המונה את מצות ישוב ארץ ישראל כמצות עשה מן התורה בכל הדורות — סובר שמצוה זו היא מצוה עצמית, ולכן יש למנותה כמצוה בפני עצמה. ואילו הרמב"ם, שאינו מונה מצוה זו במניין המצוות, ע"כ זהו משום שסובר שאין מצוה עצמית לדור בארץ, אלא מצוה לדור כאן משום שעל ידי כך מתאפשר לנו קיום המצוות התלויות בארץ. (ואין הכוונה רק למצוות התלויות בקרקע אלא לכל המצוות שאי אפשר לקיימן אלא בארץ ישראל ועל ידי ארץ ישראל, כגון המצוות התלויות במקדש, במלכות, בסנהדרין ובקידוש החודש. דוק ותשכח שהמדובר ברוב המצוות). וא"כ אין צורך למנות את מצות ישוב ארץ ישראל כמצוה בפני עצמה, ודיינו במניין המצוות התלויות בארץ. (עיין לעיל סי' ב').

ונשארה נפקא מינה אחת בלבד ביניהם: האם יש מצוה לכבוש את הארץ? לדעת הרמב"ן יש מצוה כזו, ואילו לדעת הרמב"ם אין מצוה כזו. שורש המחלוקת היא בפירוש הפסוק (במדבר ל"ג נ"ג): "והורשתם את הארץ וישבתם בה". האם זו מצוה (כדעת הרמב"ן, וכ"כ בפירושו לתורה שם ובדברים א' ז) או הבטחה (עי' רש"י במדבר שם, ועי' אור החיים שם).

והנה הגר"א, בפירושו אדרת אליהו לפרשת כי תבוא (דברים כ"ו א'), על הפסוק "וישבת בה", כתב: "שמצוה לישב בה" — דהיינו: כדעת הרמב"ן ולא כרש"י.

כמו כן נוקט הגר"א כשיטת הרמב"ן ביחסו לארץ ישראל בעוד כמה מקומות בספרו אדרת אליהו (בהר כ"ה ל"ח). וכך הוא כותב בפרשת דברים (פס' ה):

"ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" — כי שניהם הם ביחוד: ישראל וארץ ישראל. ישראל — מע' אומות, וארץ ישראל — מכל הארצות. וכמו שנקרא א-להי ישראל כן נקרא א-להי הארץ... ולכן נענשו אפילו נוכרים מפני שלא שמרו את התורה בארץ (מלכים ב', י"ז כ"ו-כ"ז) שלא ידעו את משפט א-להי הארץ. שישאל מצווה על כל התורה בחוץ לארץ, ובארץ מצווה אפילו נוכרי... זהו מה שאמרו (סוף כתובות) (ק"י ע"ב): כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו א-לוה. וגילוי של תורה הוא בארץ, כמו שאמרו (ב"ב קנ"ח ע"ב): "אורא דארץ ישראל מחכים". וגם הנבואה אינה שורה אלא בארץ ישראל, לכן ברח יונה... וכמו שכתוב (איכה ב' ט'): "מלכה ושריה בגויים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה".

בדבריו אלו הגר"א מרחיק לכת יותר מהרמב"ן. כי לדעת הגר"א גם גוי חייב בכל המצוות בארץ ישראל, בעוד שלדעת הרמב"ן גוי אינו חייב במצוות בארץ, שהרי גר תושב הוא גוי שרשאי לגור בארץ ואינו חייב אלא בשבע מצוות בני נח. ולדעת הרמב"ן (ויקרא י"ח כ"ה) הכותים נענשו בארץ בגלל עבודה זרה, ולא בגלל מצוות אחרות. אך הגר"א סובר שהארץ היא גורם החיוב למצוות הן ליהודי הן לגוי. אלא שיהודי מצווה לגור בארץ ולכן חייב בכל המצוות גם בחו"ל משום "הציבי לך ציונים", ואילו גוי פטור בחו"ל כי אינו מצווה לגור בארץ.

(הגר"א חוזר על רעיון זה גם בפרשת האיזנו פס' ט' "כי חלק ה' עמו יעקב חלק נחלתו", והוא חידוש גדול שלא מצינו לו אחר. וצ"ל שאע"פ שגר תושב אינו חייב אלא בז' מצוות ב"נ, כלפי שמים מן הראוי שיקיים את כל המצוות.)

ז. גירסת "שער החצר"

בספר "שער החצר" (סי' צ"א), כתב בשם הגר"א גירסא אחרת במדרש שהובא על ידי רש"י והרמב"ן בפרשת עקב (דברים י"א י"ח). לרש"י הגירסא היא:

"ושמתם את דברי — אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות: הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר: 'הציבי לך ציונים'". ולפי גירסא זו גם חובות הגוף אינן נוהגות בחוץ לארץ אלא בתורת זכר לארץ ישראל. אך הגר"א: גורס: "תרומות ומעשרות". (וכוונתו לומר שהיה כתוב במדרש: "ת"מ", ורש"י והרמב"ן פיענחו ראשי תיבות אלו כ"תפילין ומזוזות", אך הגר"א פיענח אותם כ"תרומות ומעשרות", וכשיטת התוס' — חולין ו' ע"ב ד"ה והתיר, קידושין ל"ו ע"ב ד"ה כל — שבחוץ לארץ חייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן). ולפי גירסה זו, לכאורה נפל כל הבניין שבנה הוא עצמו באדרת אליהו, שעיקר חיוב כל המצוות, גם חובות הגוף, הוא בארץ ישראל. — שהרי לפי גירסתו זו יש לומר שחובות הגוף נוהגות בחוץ לארץ מעיקר הדין ולא כזכר לארץ ישראל, ורק תרומות ומעשרות, שהן מצוות ארץ ישראליות מובהקות, נוהגות בחוץ לארץ כזכר לארץ ישראל.

אך לא ברור שמסורת זו שכך גירסת הגר"א היא אכן מדוייקת, ואפילו אם נאמר שכן, ואכן היו לגר"א שיקולים לגרוס שם כגירסתו, אך לגופו של עניין סובר הגר"א כרמב"ן, וכמו שעולה מדבריו באדרת אליהו מספר פעמים.

וכן בפרשת עקב (פרק ח' פס' א'):
 "למען תחיון – כי עיקר קיום המצוות תלוי בארץ, רק עתה מחוייב כל אדם לשנות ולידע עשיית המצוות אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ".
 ואף זו כשיטת הרמב"ן הידועה.

ה. דעת תלמידי הגר"א

ומי לנו גדול מתלמידו המובהק של הגר"א, ר' ישראל משקלוב בעל פאת השולחן, הנסמך בכל הוראותיו על רבו הגדול, (והוא הוא שערך את ביאוריו של רבו הגר"א לשו"ע). הוא פוסק להלכה שמצות ישוב ארץ ישראל נוהגת בזמן הזה (פאה"ש סי' א' סעי' ג' וביש"ר ס"ק י"ד), ומוסיף שגם האשה כופה את בעלה לעלות, כדעת רוב הפוסקים (שם סעי' כ"ד). אמנם גם הוא מביא את המהר"ם מרוטנבורג, אולם זאת רק בפירוש ההלכה (ביש"ר ס"ק מ"ד), בעוד שבגוף ההלכה (שם) הוא פוסק במפורש שאשה חייבת בישוב ארץ ישראל כמו האיש.

מבואר איפוא, שהגר"א רק פירש את דעת המהר"ם מרוטנבורג, אך הוא עצמו לא סבר כמותו.

גם בספר "קול התור" מאריך בשם הגר"א בחשיבותה של ארץ ישראל ובמצות ישובה הלכה למעשה. ועיין בפרק ב' (אות מ"ב):

"ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון – כשם שסוכה מצותה 'תעשה, ולא מן העשוי' (סוכה י"א ע"ב) – אף ציון כך" (שגם ארץ ישראל יש לישיבה במעשה ולא לסמוך על לקיחה מן העשוי...).

ואף דברים אלו כשיטת הרמב"ן, שיש מצוה ליישב את הארץ בקום ועשה. והרי ידוע שהוא עצמו קם ועשה מעשה ויצא לדרכו לארץ ישראל, אך נאלץ לחזור מסיבה לא ידועה (ועי' באגרתו "עלים לתרופה"). ותלמידיו עלו בחבורות גדולות והקימו את הישוב החדש בארץ ישראל. (ועי' ברכת אליהו לאה"ע סי' ע"ה הערה 6 שבאר את שיטת מהר"ם בצורה דומה).